

Mladí lidé a sociální politika: implikace pro sociální smír

Jana HRBKOVÁ*

Young People and Social Policy: Implication for Social Peace

Abstract

The article treats the selected circumstances of social policy namely the conditions and possibilities of social peace's reaching with regard to young people's preferences and attitudes and the factors influencing them. On the basis of empirical research carried out with respondents from various faculties of the Czech University of Life Sciences and the Czech Technical University in Prague, the author presents her conclusions: are there any threats (and which ones) to social peace and through it to economic development which could be triggered by how young people perceive the justification of social policy and its principles' content.

Keywords: *social policy, social solidarity, population aging, young people, social peace*

JEL Classification: I38

Úvod

Konkrétní podoba sociální politiky vzniká v každé době a v každé zemi jako výsledek složitých interakcí ekonomických, politických, kulturních, historických a dalších podmínek, tradic a institucí, je odrazem existující sociální struktury, ale zároveň na tuto strukturu zpětně působí a ovlivňuje její změny a vývoj. Principy sociální politiky odrážejí koncepci a „filosofii“ sociálního systému, ale taky ekonomické možnosti a priority státu a jeho hospodářské politiky. K základním principům sociální politiky patří sociální spravedlnost a sociální solidarita. To, jak jsou tyto principy vymezeny a chápány, určujícím způsobem ovlivňuje posuzování a hodnocení sociální politiky a jejich efektů, a tím i dosahování sociálního

* Jana HRBKOVÁ, České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební, Katedra společenských věd, Thákurova 7, 166 29 Praha 6, Česká republika; e-mail: jana.hrbkova@fsv.cvut.cz

smíru ve společnosti. Otázky sociálního smíru a mezigenerační solidarity jsou v současné době velmi aktuální zejména v souvislosti s problémem stárnutí populace, který se týká nejenom České republiky, ale i dalších rozvinutých zemí. Také v dokumentech a institucích Evropské unie se souvislostem stáří a mezigenerační solidarity věnuje rozsáhlá pozornost: uveďme například skutečnost, že v Lisabonské smlouvě je mezi hlavními cíli Unie uvedena podpora sociální spravedlnosti, mezigenerační solidarity a boj proti sociálnímu vyloučení a diskriminaci (EU, 2007), a dále fakt, že rok 2012 byl Evropskou komisí vyhlášen Evropským rokem aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity.

Předložená stať je příspěvkem k analýze velmi aktuální problematiky sociální a mezigenerační solidarity a podmínek dosahování sociálního smíru ve vztahu k postojům mladých lidí k sociální politice a jejím principům. V textu prezentujeme výsledky výzkumu, který si kladl následující cíle:

1. Vymezit hlavní faktory určující postoje mladých lidí vůči starší generaci, ale i to, jaký je jejich celkový pohled na sociální politiku a její principy.
2. Vyhodnotit podmínky a možnosti dosahování sociálního smíru vzhledem k postojům a hodnotové orientaci mládeže.
3. Analyzovat aspekty mezigenerační solidarity ve vazbě na regionální a sociální rozvoj České republiky.

Nejdříve uvádíme základní teoretická východiska zkoumané problematiky, pak použitou metodiku a postup při testování hypotéz. Následuje shrnutí výsledků analýzy dat a nakonec interpretace zjištěných závěrů. V článku ukážeme, zda a jaká ohrožení pro sociální smír, a jeho prostřednictvím i pro sociální a ekonomický rozvoj, vyplývají z toho, jak mladí lidé vnímají opodstatněnost sociální politiky a obsah jejích principů.

Teoretická východiska

Při definování sociální politiky je vhodné vyjít z obecného vymezení politiky. *Politika* je specifická společenská činnost, jednání různých subjektů na různých úrovních, kterými je ovlivňována společenská realita. Její praktická realizace je výsledkem střetů různých politických sil, které prosazují určité teoretické koncepty, ale i pragmatické cíle a parciální zájmy, a samozřejmě je i výsledkem ekonomických možností a národních specifik¹ a tradic.² Vymezení *sociální politiky*

¹ Čeština má na rozdíl od jiných jazyků pouze jeden výraz pro *politiku*. Zatímco angličtina rozlišuje dva výrazy: *policy* – jako způsob vlády, principy, na nichž jsou určité způsoby jednání založeny, způsoby spravování veřejných a soukromých záležitostí, a pojem *politics* – jako konkrétnější praktickou činnost ve společenském životě, v konkrétních projevech politiky. *Sociální politika* pak obsahuje jak *social policy*, tedy široce koncipovanou činnost zaměřenou na zajištění sociální suverenity a sociálního bezpečí občanů, tak i *social politics* jako praktickou činnost

souvisí také s obsahem samotného pojmu *sociální*. Ten bývá obvykle chápán ve třech významech: v nejširším slova smyslu, tj. sociální jako společenský; v užším slova smyslu, tj. sociální jako aktivity vedoucí ke zdokonalování životních podmínek lidí; v nejužším slova smyslu, tj. jako řešící nouzové sociální situace (Krebs a kol., 2007, s. 21 – 22).

Podle Goodina jsou díky opatřením sociální politiky zmenšovány nepříznivé fluktuace v životních podmínkách lidí, což pozitivně ovlivňuje stabilitu a prosperitu celé společnosti (Goodin, 1990).

Složitost sociální reality a její různorodé chápání jsou příčinami toho, že neexistuje jednoznačná definice sociální politiky, ale naopak, určitá libovůle v jejím chápání, a to jak v teorii, tak i v praxi. Krebs a kol. (2007, s. 24) charakterizují sociální politiku jako soubor aktivit, které cílevědomě směřují ke zlepšení základních životních podmínek obyvatelstva jako celku, respektive určitých skupin obyvatelstva, k zabezpečování sociálního bezpečí a sociální suverenity v rámci daných hospodářských a politických podmínek.

Obecným cílem *sociální politiky* je zdokonalování životních podmínek lidí a rozvoj osobnosti člověka. Sociální politika vždy sleduje celou soustavu cílů, prvořadým je ale vytvoření lidsky důstojných podmínek života a zajištění rovných příležitostí pro všechny (tamtéž, s. 37).

Sociální politika by měla respektovat určité *základní principy*, které jsou pro ni určující a které se v ní více či méně zřetelně promítají. Patří k nim: princip sociální spravedlnosti, princip sociální solidarity, princip subsidiarity a princip participace. *Sociální spravedlnost* je klíčovým principem sociální politiky. Lze ji vymezit pravidly, podle nichž jsou ve společnosti mezi jednotlivce a skupiny rozdělovány nejen příjmy, bohatství, ale také životní příležitosti a předpoklady (například vzdělávat se, pracovat apod.) (tamtéž, s. 28).

Sociální spravedlnost je těsně spjata s kategoriemi jako svoboda, rovnost a lidská práva. Zejména vztah mezi spravedlností a rovností je komplikovaný a nejednoznačný. Tak, jako neexistuje obecně akceptovaná definice toho, co je a co není sociálně spravedlivé, ani rovnost nelze vymezit absolutním termínem. *Rovnost* je vztah, vždy ji musíme vztáhnout k dalším proměnným. Podle italského politologa Norberta Bobbia (2003) těmito proměnnými jsou:

v sociální sféře, různé druhy sociální politiky (například politika bytová, politika zaměstnanosti apod.) (Večeřa, 2001, s. 29).

² Například britská tradice považuje *sociální politiku* převážně za prostředek ke zlepšování životní úrovně jednotlivců, k uspokojování sociálních potřeb občanů, které vyplývají z jejich života ve společnosti a které by nemohli uspokojit bez kolektivní pomoci. Tento důraz se odráží také v oficiálním názvu britské sociální pomoci „osobní sociální služby“ (*personal social services*). Naproti tomu německý koncept sociální politiky (*Sozialpolitik*), ve smyslu sociálně-tržního hospodářství, sleduje především zlepšení dlouhodobých zájmů společnosti jako celku (Munková a kol., 2004, s. 13 – 14).

- a) subjekty, mezi které jsou statky a hodnoty rozdělovány (rovnost s kým?);
- b) rozdělované statky a hodnoty (rovnost v čem?);
- c) kritérium rozdělení (jsou to potřeby, zásluhy, schopnosti, anebo vynaložená námaha?).

Kombinací zmíněných proměnných získáme logicky velké množství různých způsobů, jak, komu a co přerozdělit. Žádné z těchto kritérií nemá výlučnou platnost, v některých situacích se jedno přizpůsobí druhému, někdy je jedno hledisko převažující (Bobbio, 2003, s. 86 – 87).

Snaha o udržení sociální spravedlnosti byla například u sociálnědemokratických politiků tradičně ztotožňována s prvořadým důrazem na rovnost příjmů. V podstatě šlo o to, zajistit rostoucí veřejné výdaje, i když často za cenu snížení konkurenceschopnosti, na úkor vytváření nových pracovních míst a na úkor rozvoje podnikání (Giddens, 2004, s. 14).

Není proto překvapivý názor některých teoretiků – liberálních ekonomů, že svobodu a rovnost nelze sloučit.³ Podle F. A. Hayeka je víra v „sociální spravedlnost“ tou nejvážnější hrozbou pro většinu ostatních hodnot civilizace svobody a má smysl pouze v řízeném „příkazovacím“ hospodářství, v němž se jednotlivcům nařizuje, co mají dělat⁴ (Hayek, 1991, s. 71).

Sociální solidarita je výrazem toho, že člověk je sociální (= společenská) bytost. Proto vždy a za všech okolností je svou existencí v jisté míře odkázán i na druhé, je závislý na soužití ve společnosti jako celku. V soudobých moderních společnostech se solidarita ve značné míře realizuje především pomocí redistribuční a transferové politiky státu (Krebs a kol., 2007, s. 32 – 33).

Solidarita je spojena s problémem chudoby.⁵ *Chudoba* znamená žít bez toho, co je pro lidský život nezbytné. Výsledky empirických výzkumů prováděných

³ F. A. Hayek o „sociální spravedlnosti“ napsal: „*Ačkoli tento výraz nepochybně příležitostně napomohl tomu, aby se zvýšila rovnost všech lidí před zákonem, o tom, že by požadavek distributivní spravedlnosti udělal společnost v nějakém smyslu spravedlivější, nebo snížil nespokojenost, je nutno pochybovat*“ (Hayek, 1991, s. 68).

⁴ Nicméně Hayek dále připouští, že vláda ve svobodné společnosti může všem zajišťovat ochranu proti krutému strádání ve formě nějakého zaručeného minima důchodu, ale nesmí tím vyřadit „*neosobní tržní mechanismus, jenž usměrňuje individuální úsilí*“ (Hayek, 1991, s. 84).

⁵ Z dostupných mezinárodně srovnatelných údajů vyplývá, že v roce 2010 bylo v EU 115,5 milionu osob ohroženo chudobou nebo sociálním vyloučením, což představovalo 23,4 % populace. Příjmovou chudobou bylo ohroženo 16,4 % populace. Silná materiální deprivace dosáhla 8,1 %. Podíl osob žijících v domácnostech bez zaměstnané osoby, nebo s velmi nízkou pracovní intenzitou, činil 9,9 %. Česká republika patří v současnosti mezi členské státy Evropské unie s nejnižší hodnotou souhrnného ukazatele *míra ohrožení chudobou nebo sociálním vyloučením*. Ta v roce 2010 dosáhla 14,4 % a jednalo se o 1 495 tis. osob. Míra ohrožení příjmovou chudobou byla v Česku nejnižší z celé EU a představovala 9,0 %. Silná materiální deprivace se týkala 6,2 % populace a byla nižší než průměr EU. Podíl osob žijících v domácnostech s velmi nízkou pracovní intenzitou v roce 2010 činil 6,4 %. Také tento ukazatel je v ČR v porovnání s ostatními členskými státy EU velice příznivý. Viz <<http://www.mpsv.cz/cs/12637>>.

v řadě zemí světa ukazují, že chudoba může vznikat především ze dvou hlavních důvodů: z nízkých výdělků v zaměstnání a z nedostatku zaměstnání vůbec. Nízká výdělková schopnost je spojena většinou s nedostatkem příležitostí, s nízkou kvalifikací, s nezpůsobilostí a některými dalšími faktory – rasa, pohlaví apod. Nedostatek zaměstnání jako příčina chudoby je pak hlavně spojován s dlouhodobou nezaměstnaností, s osamocněním lidí a s nízkými starobními důchody u určitých skupin důchodců (Duben, 1994, s. 7 a 14).

V dokumentu Evropské unie *Draft Point Report on Social Inclusion* (2001) (in Kotýnková, 2006, s. 70) jsou chudoba a sociální vyloučení definovány jako situace, kdy jedinec nebo skupina lidí neparticipuje plně na ekonomickém a sociálním životě společnosti, anebo když jejich přístup k příjmu a ostatním zdrojům jim neumožňuje dosáhnout životní standard, který je považován ve společnosti, v níž žijí, za přijatelný. V této situaci nemají často přístup ani k základním právům. Jak Kotýnková dále uvádí, chudoba a sociální vyloučení v evropské společnosti jsou důsledkem strukturálních změn, které doprovázejí sociálně-ekonomický vývoj. Na trhu práce roste poptávka po kvalifikované pracovní síle, ale zároveň vznikají bariéry pro ty, kteří nejsou schopni se trhu práce přizpůsobit. Roste počet pracovních míst na částečný úvazek, na dobu určitou, vznikají nová místa ve službách, která jsou špatně placená a nejistá, spojená s riziky zejména pro mládež a ženy. Pokračuje útlum tradičních odvětví a přelévání bohatství mezi oblastmi a regiony s následnou marginalizací celých skupin obyvatel žijících v určitých regionech (Kotýnková, 2006, s. 71 – 72).

Princip subsidiarity je v moderních společnostech chápán jako princip spojující osobní odpovědnost se solidaritou. Podle principu subsidiarity je každý povinen nejdříve pomoci sám sobě, nemá-li tuto možnost, musí mu pomoci rodina. Teprve na posledním místě je k pomoci vyzýván stát. Základní myšlenkou *participace* je, že lidé, jejichž život je ovlivňován určitými opatřeními, musí mít možnost účastnit se procesu, který vede k jejich přijímání a realizaci. Jde v podstatě o to, aby lidé měli možnost podílet se na tom, co bezprostředně ovlivňuje jejich život, například zdraví, zajištění v nemoci, ve stáří apod. (Krebs a kol., 2007, s. 34 – 36).

*Oblast sociální politiky je těsně vázána na hospodářskou politiku státu,*⁶ ovlivňující makroekonomické vztahy (nap. míru inflace, tvorbu zdrojů státního

⁶ Vzájemné souvislosti obou politik jsou značně komplikované. *Hospodářská a sociální politika* se navzájem podmiňují, stimuluje a iniciují, ale v různých vývojových etapách může být jejich vazba různě silná: čím je společnost vyspělejší, tím je interakce těsnější. Řešení vztahu hospodářské a sociální politiky by ale *nemělo* být soustředěno na řešení problému: *kteřá z nich je prioritní?* S ohledem na konkrétní situaci v dané době a společnosti je důraz kladen na ekonomické či sociální stránky společenských jevů, to znamená na hledání optimálního poměru mezi ekonomickým a sociálním hlediskem v politice (Krebs a kol., 2007, s. 42 – 44).

rozpočtu, tendence vývoje národního hospodářství) i makroekonomické jevy (například výši a strukturu příjmů domácností či jejich reálnou kupní sílu), které se promítají do sociální situace potenciálních objektů (adresátů) sociální politiky (Večeřa, 2001, s. 31).

Problematika sociálního smíru, které se dále budeme věnovat, souvisí s existencí sociálního státu.⁷ Podle Potůčka (1995, s. 35) je pro *sociální stát* charakteristické, že v zákonech, ve vědomí a postojích lidí, v aktivitách institucí a v praktické politice se prosazuje myšlenka, že sociální podmínky, v nichž lidé žijí, nejsou jen věcí jedinců a rodin, ale i věcí veřejnou. Každému z jeho občanů se dostává alespoň určitého uznaného minima podpory a pomoci v různých životních situacích, které jej či jeho rodinu (potenciálně či aktuálně) ohrožují.

Sociální stát je založen na předpokladu existence *sociálního konsensu* občanů s redistribuční politikou státu a jeho zásahy do sociální oblasti. Přitom sociální ochrana a poskytované sociální jistoty stimulují tento sociální konsensus nezbytný pro existenci sociálního státu (Večeřa, 2001, s. 36).

Problém oprávněnosti sociálního státu spočívá v tom, zda lidé akceptují metody a postupy sociální politiky a podporují je nebo zda jsou proti nim a usilují o něco jiného. Oprávněnost sociálního státu tedy není závislá na názorech teoretiků a jejich teoretických postulátech, ale je dána názory a chováním obyvatelstva. Otázku legitimacy je proto nutno zkoumat v její samotné podstatě a od základů, a nikoli z pozic a na úrovni privilegovaných vrstev obyvatelstva. Legitimita nepřichází shora, nemůže být proto ani shora likvidována (Duben, 1994, s. 54 – 55).⁸

V současné době se častěji než kdy předtím hovoří o *krizi sociálního státu* a nutnosti přehodnotit či vytvořit zcela novou *koncepci sociální politiky*. Prvotním impulzem těchto úvah byl (a zůstává) pořád palčivěji vyhlízející problém stárnutí⁹ populace a jeho ekonomické důsledky.

K nejčastěji zmiňovaným patří:

⁷ *Sociální stát, welfare state, stát blahobytu* či *stát veřejných sociálních služeb* lze definovat různými způsoby. Ačkoliv se v podstatě jedná o synonyma, v literatuře, (např. Večeřa, 2001, s. 22 – 29; Potůček, 1995, s. 35 – 37; Krebs a kol., 2007, s. 73 – 75; Musil, 1996, s. 83 a 212 – 214; Duben, 1994, s. 27 – 30; Esping-Andersen, 1990, s. 2 – 5), najdeme rozličné způsoby jejich vymezení.

⁸ O tom, že legitimita sociálního státu zdaleka není nějakou zapomenutou „fikcí patřící do minulého století“, svědčí i závěry některých empirických výzkumů. Například Kautto et al. (1999) potvrzuje dlouhodobě stabilní podporu *welfare state* v severských zemích (Dánsko, Finsko, Švédsko, Norsko): Navzdory mnohým makroekonomickým problémům a politickým změnám zůstává podpora sociálních programů u obyvatelstva vysoká.

⁹ Podle střední varianty prognózy populačního vývoje bude naděje dožití při narození v roce 2050 činit pro muže 82 let a pro ženy 86,8 let. Viz Burcin-Kučera (2010).

- *růst sociálních výdajů*¹⁰ spojených s nutností péče o větší počet lidí ve velmi vysokém věku, což bude ještě umocněno rostoucím podílem lidí osamělých (bezdětných, ovdovělých, rozvedených), o které se nepostará nikdo z rodiny;
- *růst výdajů na zdravotní péči*, protože starší lidé jsou zpravidla více ohroženi nemocemi a mnohá onemocnění mají přímou souvislost s vysokým věkem;
- *problémy důchodového systému*, protože roste počet lidí v postproduktivním věku na jednoho člověka v produktivním věku apod.¹¹

Diskuse na toto téma se značně zintenzivnily po roce 2007 v souvislosti s ekonomickou recesí a takzvanou dluhovou krizí, se kterou se země, a to nejnemom vyspělé, snaží vypořádat.

Jak tedy přistupovat k sociální politice?

Je ohrožen společenský konsensus – nezbytný předpoklad fungujícího sociálního státu?

Ohrožují postoje mladých lidí sociální smír?

Výsledky našeho výzkumu ukazují na některé důležité skutečnosti, jejichž zohlednění je nezbytnou podmínkou úspěchu při hledání odpovědí na tyto otázky.

Metodika, výběrový soubor a testování hypotéz

Náš výzkum se opíral o *kvantitativní metodologii* založenou na *deduktivním výzkumném postupu*. Vycházeli jsme ze základní hypotézy:

H: *Postoje mladých lidí vůči starší generaci jsou podmíněny dvěma faktory: malou mezigenerační solidaritou a nízkou podporou univerzálního sociálního státu.*

Pro ověření její platnosti jsme vytvořili soubor jedenácti pracovních hypotéz, které jsme testovali na vybraném vzorku populace. Ten tvořilo 402 vysokoškolských studentů ve věku 20 – 23 let, posluchačů Stavební fakulty Českého vysokého učení technického a různých fakult České zemědělské univerzity v Praze. Ženy tvořily 41 % souboru, muži 59 %. Naši respondenti zjevně nepředstavovali reprezentativní vzorek mladé generace, ale *výběr na základě dostupnosti a výhodnosti*, čili „skupinu dostupnou na daném místě v daném okamžiku“ (Hendl, 2004, s. 52). A přestože naše závěry nelze jednoduše zobecnit jako platné pro mladé lidi v České republice, můžeme je považovat za užitečný zdroj informací

¹⁰ Podíl výdajů na důchodové zabezpečení stoupl v ČR ze 7,3 % HDP v roce 1995 na 9,4 % HDP v roce 2011, podíl celkových výdajů na sociálně-zdravotní systém se zvýšil z 18,6 % HDP v roce 1995 na 20,2 % HDP v roce 2011. Viz <http://www.vupsv.cz/index.php?p=economic_social_indicators&site=default>.

¹¹ Podrobněji viz například Fiala-Langhamrová (2010).

o tom, *co ovlivňuje (a jaké jsou) postoje mladých lidí – vzdělanějších, než je průměr (nejenom mladé) populace – k sociálním otázkám.*¹²

Sběr dat probíhal *dotazníkovou metodou* v období od prosince 2011 do února 2012. Ke zpracování dat jsme použili program SPSS. Závěry, ke kterým jsme dospěli analýzou dat z dotazníků, jsme porovnali s informacemi získanými pomocí *skupinových rozhovorů* se studenty o jejich vlastních zkušenostech s řešením sociálních problémů.¹³

Výsledky kvantitativní analýzy dat podpořily tvrzení těchto šesti (z jedenácti testovaných) pracovních hypotéz:

H₁: *Mladí lidé upřednostňují efektivnost sociální politiky před solidárním přerozdělováním a zmírňováním sociálních rozdílů.*

O platnosti hypotézy H₁ jsme rozhodovali podle zjištěných četností hodnot u sedmi proměnných, čili podle četností odpovědí respondentů na sedm (dotazníkových) otázek.¹⁴ Souhrnný přehled zjištěných četností odpovědí uvádí tabulka 1.

Údaje v tabulce korespondují s tvrzením testované hypotézy. Nejjednoznačnější souhlas vyjádřili respondenti s tvrzením, že *podpora v nezaměstnanosti by neměla být moc vysoká, aby lidé byli nuceni najít si co nejdříve nové zaměstnání*, a dále s tezí, že *každý by si měl sám spořit na důchod a nespoléhat jenom na to, co dostane od státu*. Nezaměstnaní jsou zjevně považováni za skupinu, která musí být tlačena k tomu, aby své sociální pozice nemohla zneužívat a snažila se aktivně řešit svou situaci. Při obecnější formulaci byl ale *co nejmenší rozsah sociální pomoci* schvalován necelou polovinou respondentů a s omezením sociálních dávek v době krize souhlasilo „pouze“ 51 % studentů.

H₂: *Mladí lidé podporují liberální koncepci sociální politiky víc než univerzální a rozsáhlé aktivity státu v sociální oblasti.*

Také o platnosti této hypotézy jsme rozhodovali porovnáním relativních četností hodnot u sedmi proměnných, čili podle četností odpovědí respondentů na sedm otázek. Souhrnný přehled odpovědí uvádí tabulka 2.

¹² Vysokoškoláci jsou navíc velmi dobře spolupracujícími respondenty, kteří se o problematiku sociálního rozvoje zajímají a jsou schopni (a byli ochotni) promýšlet její složité souvislosti. Práce s vysokoškoláky byla užitečná taky proto, že nám umožnila úplně eliminovat jednu ze známých nevýhod použité dotazníkové techniky sběru dat – nízkou návratnost dotazníků.

¹³ I když základem našeho výzkumu byla kvantitativní metodologie, použití skupinových rozhovorů, které bývají často uplatňovány v rámci triangulace metod, nám umožnilo doplnit naše výsledky a lépe jim porozumět.

¹⁴ Jenom pro úplnost doplníme, že ačkoliv používáme označení „otázky“, nebyly v dotazníku vždy pokládány otázky zakončené otazníkem. Většinou měli respondenti vybrat jednu z možností vyjadřující souhlas či nesouhlas s určitým tvrzením, respektive názor na nějaký sociální problém.

T a b u l k a 1

Relativní četnosti odpovědí na otázky testující hypotézu H₁

1.	2.	3.	4.
Tvrzení z dotazníku, ke kterým se respondenti vyjadřovali, resp. výroky, ze kterých vybírali ten, který lépe vyjadřoval jejich názor:	Relativní četnosti odpovědí, vyjadřujících podporu efektivnosti sociální politiky (%)	Relativní četnosti odpovědi <i>nevím</i> (%)	Relativní četnosti odpovědí podporujících solidární přerozdělování a zmírňování sociálních rozdílů (%)
<i>Podpora v nezaměstnanosti by měla být dostatečně vysoká, aby umožnila lidem zachovat si uspokojivou životní úroveň, než si najdou nové zaměstnání.</i>		2.2	rozhodně ano 2.2 spíše ano 18.2 celkem 20.4
<i>Podpora v nezaměstnanosti by neměla být moc vysoká, aby lidé byli nuceni najít si co nejdříve nové zaměstnání.</i>	rozhodně ano 28.4 spíše ano 49.0 celkem 77.4		
<i>Pokud hrozí zadlužování a ekonomika je v krizi, je správné snížit státní výdaje omezením anebo zrušením některých sociálních dávek.</i>	rozhodně ano 14.9 spíše ano 36.1 celkem 51.0	10.7	
<i>Pokud chce stát zabránit růstu zadlužování v době ekonomické krize, měl by raději zvýšit některé daně, než aby šetřil na těch, co mají nejméně.</i>			rozhodně ano 9.0 spíše ano 29.3 celkem 38.3
<i>Zavedení poplatků ve zdravotnictví bylo správné – vytvořily se dodatečné zdroje peněz pro další potřebnou péči.</i>	rozhodně ano 21.9 spíše ano 31.3 celkem 53.2	4.5	
<i>Zavedení poplatků ve zdravotnictví nebylo správné – způsobilo zvýšení životních nákladů pro nemocné a seniory.</i>			rozhodně ano 17.9 spíše ano 24.4 celkem 42.3
<i>Každý by si měl sám spořit na důchod a nespolehat jenom na to, co dostane od státu.</i>	rozhodně ano 28.8 spíše ano 42.3 souhlas 71.1	6.0	rozhodně ne 4.2 spíše ne 18.7 nesouhlas 22.9
<i>Sociální politika u nás pomáhá chudým dostatečně, není potřeba zvyšovat sociální pomoc.</i>	rozhodně ano 11.9 spíše ano 28.9 souhlas 40.8	34.6	rozhodně ne 5.5 spíše ne 19.1 nesouhlas 24.6
<i>Měli bychom mít pouze takovou sociální politiku, která nebude zvyšovat deficit veřejných financí.</i>	rozhodně ano 24.4 spíše ano 41.3 souhlas 65.7	24.9	rozhodně ne 1.2 spíše ne 8.2 nesouhlas 9.4
<i>Rozsah sociální pomoci by měl být co nejmenší, aby se lidé aktivně snažili sami řešit své problémy.</i>	rozhodně ano 9.9 spíše ano 38.8 souhlas 48.7	18.2	rozhodně ne 3.0 spíše ne 30.1 nesouhlas 33.1

Pramen: Vlastní výzkum.

T a b u l k a 2

Relativní četnosti odpovědí na otázky testující hypotézu H₂

1.	2.	3.	4.
Tvrzení z dotazníku, ke kterým se respondenti vyjadřovali, resp. výroky, ze kterých vybírali ten, který lépe vyjadřoval jejich názor:	Relativní četnosti odpovědí, vyjadřujících podporu liberální koncepci sociální politiky (%)	Relativní četnost odpovědi <i>nevím</i> (%)	Relativní četnosti odpovědí podporujících univerzální a rozsáhlé aktivity státu v sociální oblasti (%)
<i>Jednotná sazba daně z příjmu je spravedlivější než progresivní zdanění – proč by bohatší měli být trestáni za to, že více pracují, a proto vydělávají víc peněz.</i>	rozhodně ano 28.9 spíše ano 26.9 celkem 55.8	6.2	
<i>Stát potřebuje získat dostatek peněz do státního rozpočtu, musí tedy více zdanit ty, kteří peníze mají, tedy lidi s vyššími příjmy – progresivní zdanění je u daně z příjmu spravedlivější než jednotná daňová sazba.</i>			rozhodně ano 12.7 spíše ano 25.4 celkem 38.1
<i>Stanovení výše minimální mzdy je správné, protože chrání zaměstnance před poklesem mezd pod únosnou hranici.</i>		6.0	rozhodně ano 44.0 spíše ano 36.1 celkem 80.1
<i>Stanovení výše minimální mzdy nikomu nepomáhá, je zbytečnou překážkou pro zaměstnání většího počtu lidí – ti, kteří by pracovali i za méně, pak vůbec práci neseženou.</i>	rozhodně ano 2.2 spíše ano 11.7 celkem 13.9		
<i>Poskytování sociální pomoci pro dlouhodobě nezaměstnané by mělo být podmiňováno vykonáváním veřejně prospěšných prací.</i>	rozhodně ano 54.7 spíše ano 30.4 celkem 85.1	3.5	
<i>Poskytování alespoň minimální sociální pomoci pro dlouhodobě nezaměstnané je v zájmu celé společnosti, a proto by nemělo být ničím podmiňováno.</i>			rozhodně ano 3.2 spíše ano 8.2 celkem 11.4
<i>Přídavky na děti by měly být vypláceny plošně všem rodinám s dětmi bez ohledu na výši jejich příjmu.</i>		2.2	rozhodně ano 15.2 spíše ano 23.6 celkem 38.8
<i>Přídavky na děti by měly být vypláceny pouze skutečně potřebným rodinám s dětmi za přesně stanovených podmínek.</i>	rozhodně ano 25.4 spíše ano 33.6 celkem 59.0		
<i>Výplata dávek sociálního zabezpečení musí být důsledně kontrolována, aby se zabránilo jejich zneužívání.</i>	rozhodně ano 65.7 spíše ano 27.1 celkem 92.8	3.2	
<i>Přílišná a častá kontrola uplatňovaných nároků na sociální dávky není žádoucí, může u lidí vyvolávat pocit ponížení a frustrace.</i>			rozhodně ano 0.8 spíše ano 3.2 celkem 4.0
<i>Stát by měl garantovat maximální rozsah zdravotní péče hrazené z veřejného zdravotního pojištění bez dalšího růstu spoluúčasti pacientů.</i>	rozhodně ne 2.5 spíše ne 14.2 nesouhlas 16.7	23.9	rozhodně ano 17.2 spíše ano 42.3 souhlas 59.5
<i>Blahobyt každého člověka závisí v první řadě na něm samotném.</i>	rozhodně ano 51.0 spíše ano 37.1 souhlas 88.1	3.2	rozhodně ne 0.2 spíše ne 8.5 nesouhlas 8.7

Pramen: Vlastní výzkum.

Z údajů v tabulce 2 vyplývá, že mezi tvrzeními vyjadřujícími podporu liberální koncepci sociální politiky byl nejvíce podpořen výrok, *výplata dávek sociálního zabezpečení musí být důsledně kontrolována, aby se zabránilo jejich zneužívání*, se kterým souhlasilo téměř 93 % respondentů, a pak tvrzení, že *blahobyť každého člověka závisí v první řadě na něm samotném*, se kterým se ztotožnilo 88 % respondentů. Pouze u dvou ze sedmi otázek, byly vyšší relativní četnosti u odpovědí podporujících univerzální aktivity státu v sociální oblasti.

Zjištěné údaje svědčí o tom, že i když se mladí lidé hlásí k liberálním názorům („ať se každý stará sám o sebe“), vždyť s výrokem, že *blahobyť každého závisí v první řadě na něm samotném*, souhlasilo 88 % respondentů, jejich postoje k některým sociálním opatřením nebyly zdaleka až tak jednoznačné. Tato nejednoznačnost¹⁵ je pro stanoviska k sociální politice typická: I když více než polovina respondentů považovala za správné *zavedení poplatků ve zdravotnictví*, téměř 60 % respondentů podpořilo názor, že *stát by měl garantovat maximální rozsah zdravotní péče hrazené z veřejného zdravotního pojištění bez dalšího růstu spoluúčasti pacientů*. Jednoznačněji vyznívá postoj mladých lidí vůči nezaměstnaným:¹⁶ až 85 % respondentů souhlasilo s tím, že *poskytování sociální pomoci dlouhodobě nezaměstnaným by mělo být podmiňováno vykonáváním veřejně prospěšných prací*.

H₄: *Mladí lidé preferují redukcii sociální pomoci a omezení anebo zpřísnění podmínek pro výplatu podpory v nezaměstnanosti před snížením výdajů na zdravotnictví a důchody.*

Hypotéza H₄ charakterizuje vztah mezi preferencemi redukovat různé formy sociální pomoci. Znění otázek i relativní četnosti odpovědí vyjadřujících postoje respondentů k uvedeným nástrojům sociální politiky uvádí tabulka 3. Údaje v tabulce 3 korespondují s tvrzením hypotézy H₄.

H₅: *Pokud mají mladí lidé zkušenost s nezaměstnaností (například svých rodičů), podporují déle vyplácené a vyšší podpory v nezaměstnanosti víc než ti, kteří tuto zkušenost nemají.*

¹⁵ „Nejednotnost a proměnlivost názorů a postojů lidí se největší měrou týká sociální politiky státu. Ta vyplývá ze skutečnosti, že sociální politika je v podstatě kombinace výdajů, kterým se lidé snaží vyhnout, a podpor, kterých se lidé snaží získat co nejvíce pro sebe“ (Krebs a kol., 2007, s. 41).

¹⁶ Je velmi pravděpodobné (a výsledky uskutečněných skupinových rozhovorů to potvrzují), že hodnocení respondentů byla někdy (anebo i často) dost výrazně ovlivňována kromě jiného mediálním obrazem, jakým jsou konkrétní sociální problémy prezentovány. To taky považujeme za jeden z důvodů, proč byli nezaměstnaní hodnoceni „přísněji“ než jiné skupiny, čerpající prostředky ze sociálního systému, s důrazem na maximálně možnou redukcii sociální pomoci, která je pro ně určena: protože je respondenti neuposuzovali jako jednotlivce, kteří se – ne vždy vlastní vinou – ocitli bez práce, ale pouze jako určitou specifickou skupinu lidí, kterým se nejspíš ani nechce pracovat a docela dobře si žijí ze sociálních podpor na úkor ostatních.

T a b u l k a 3

Relativní četnosti odpovědí na otázky testující hypotézu H_4

1.	2.	3.	4.
Tvrzení z dotazníku, ke kterým se respondenti vyjadřovali:	Relativní četnosti odpovědí, které podporují tvrzení hypotézy H_4 (%)	Relativní četnost odpovědi neví (%)	Relativní četnosti odpovědí, které jsou v rozporu s tvrzením hypotézy H_4 (%)
<i>Snížení podpory v nezaměstnanosti by bylo užitečné, protože by nutilo lidi více se snažit najít si práci.</i>	rozhodně ano 16.7 spíše ano 41.5 souhlas 58.2	16.2	rozhodně ne 4.2 spíše ne 21.4 nesouhlas 25.6
<i>Omezení sociální pomoci pro lidi, co nechtějí pracovat, by bylo užitečné.</i>	rozhodně ano 66.9 spíše ano 24.6 souhlas 91.5	1.7	rozhodně ne 2.5 spíše ne 4.2 nesouhlas 6.7
<i>Podpora v nezaměstnanosti by měla být vyplácena maximálně šest měsíců: to je dostatečně dlouhá doba pro každého, kdo skutečně chce pracovat.</i>	rozhodně ano 33.3 spíše ano 35.3 souhlas 68.6	12.9	rozhodně ne 3.0 spíše ne 15.4 nesouhlas 18.4
<i>Stát by měl garantovat maximální rozsah zdravotní péče hrazené z veřejného zdravotního pojištění bez dalšího růstu spoluúčasti pacientů.</i>	rozhodně ano 17.2 spíše ano 42.3 souhlas 59.5	23.9	rozhodně ne 2.5 spíše ne 14.2 nesouhlas 16.7
<i>Důchodový věk by neměl být synonymem chudoby: pokles starobních důchodů – ve vztahu k průměrným mzdám – je nepřijatelný.</i>	rozhodně ano 26.6 spíše ano 42.8 souhlas 69.4	21.6	rozhodně ne 4.0 spíše ne 5.0 nesouhlas 9.0

Pramen: Vlastní výzkum.

Abychom rozhodli o hypotéze H_5 , formulovali jsme alternativní, nulovou hypotézu¹⁷ H_{05} : *Pokud mají mladí lidé zkušenost s nezaměstnaností v rodině (například svých rodičů), podporují déle vyplácené a vyšší podpory v nezaměstnanosti stejně jako ti, kteří tuto zkušenost nemají.*

Při testování hypotézy H_{05} jsme zjistili, že existuje statisticky významná závislost mezi zkušeností s nezaměstnaností a:

- postojem ke snížení podpory v nezaměstnanosti,¹⁸
- postojem k délce výplaty podpory v nezaměstnanosti.¹⁹

Ze sloupcových podmíněných rozdělení analyzovaných proměnných jsme dále zjistili, že rozdíly v četnostech odpovědí mezi respondenty s různou zkušeností s nezaměstnaností korespondují s tvrzením hypotézy H_5 . Nulovou hypotézu H_{05} lze tedy považovat za zamítnutou.

¹⁷ Nulovou hypotézu o nezávislosti zamítneme (podle χ^2 testu) na hladině významnosti $\alpha = 0,05$, pokud: • vypočítaná hodnota testového kritéria χ^2 je větší než kritická hodnota χ^2 z tabulek pro počet stupňů volnosti df ; v kontingenční tabulce pro dva znaky $df = (r - 1)(s - 1)$, kde r je počet řádků a s je počet sloupců v tabulce; • minimální hladina významnosti pro zamítnutí nulové hypotézy, čili P-hodnota testu, je nižší než α . Uvedená kritéria pro zamítnutí nulové hypotézy platí analogicky i pro dále uváděné hypotézy H_6 a H_{10} .

¹⁸ Vypočítané $\chi^2 = 24,035$, kritická hodnota χ^2 na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ pro 12 stupňů volnosti je 21,026; P-hodnota 0,02.

¹⁹ Vypočítané $\chi^2 = 33,840$, kritická hodnota χ^2 na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ pro 12 stupňů volnosti je 21,026; P-hodnota 0,001.

H₆: *V postojích mladých žen se odráží větší míra sociální solidarity, než jaká se projevuje v postojích mladých mužů.*

Opět jsme pracovali s alternativní, nulovou hypotézou H₀₆: *V postojích mladých žen se odráží stejná míra sociální solidarity jako v postojích mladých mužů.*

Postup při testování hypotézy H₆, respektive nulové hypotézy H₀₆, byl následující: Vytvořili jsme 14 kontingenčních tabulek a z údajů v nich jsme postupně zjišťovali, zda ukazují na statisticky významnou závislost mezi pohlavím respondenta a:

- odpověďmi na otázky,²⁰ které byly použity při testování hypotézy H₁,
- odpověďmi na otázky,²¹ které byly použity při testování hypotézy H₂.

Zjistili jsme, že statisticky významné jsou rozdíly v odpovědích mezi muži a ženami u čtyř otázek, které se týkaly:

- zavedení poplatků ve zdravotnictví,²²
- stanovení výše minimální mzdy,²³
- názoru na to, zda sociální politika pomáhá lidem dostatečně,²⁴
- názoru na to, zda blahobyt člověka závisí v první řadě na něm samotném.²⁵

Analýzou četností odpovědí respondentů jsme dále zjistili, že rozdíly v postojích mezi muži a ženami ve všech čtyřech uvedených případech odrážejí větší míru sociální solidarity u žen, než jaká se projevuje u mužů, a vzhledem k tomu, že i χ^2 testy potvrdily, že tyto rozdíly jsou statisticky významné, lze nulovou hypotézu H₀₆ považovat za zamítnutou.

H₁₀: *Mladí lidé z rodin s průměrnou a podprůměrnou životní úrovní jsou tolerantnější vůči lidem odkázaným na sociální pomoc než mládež z rodin s nadprůměrnou životní úrovní.*

Abychom rozhodli o platnosti hypotézy H₁₀, formulovali jsme alternativní, nulovou hypotézu H₀₁₀: *Mladí lidé z rodin s průměrnou a podprůměrnou životní úrovní jsou stejně tolerantní vůči lidem odkázaným na sociální pomoc jako mládež z rodin s nadprůměrnou životní úrovní.*

²⁰ Znění těchto (sedmi) otázek uvádí tabulka 1.

²¹ Znění těchto (sedmi) otázek uvádí tabulka 2.

²² Vypočítané $\chi^2 = 12,401$; kritická hodnota χ^2 na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ pro 4 stupně volnosti je 9,493; P-hodnota 0,015.

²³ Vypočítané $\chi^2 = 14,431$; kritická hodnota χ^2 na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ pro 4 stupně volnosti je 9,493; P-hodnota 0,006.

²⁴ Vypočítané $\chi^2 = 15,009$; kritická hodnota χ^2 na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ pro 4 stupně volnosti je 9,493; P-hodnota 0,005.

²⁵ Vypočítané $\chi^2 = 9,669$; kritická hodnota χ^2 na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ pro 4 stupně volnosti je 9,493; P-hodnota 0,046.

Postup při testování hypotézy H_{10} , respektive nulové hypotézy H_{010} , byl analogický tomu, který jsme použili u předcházející hypotézy H_6 . Ukázalo se, že statisticky významné jsou rozdíly v odpovědích mezi respondenty z rodin s různou životní úrovní u čtyř otázek, které se týkaly:

- volby mezi jednotnou sazbou daně z příjmu a progresivním zdaněním,²⁶
- zavedení poplatků ve zdravotnictví,²⁷
- poskytování sociální pomoci pro dlouhodobě nezaměstnané,²⁸
- názoru na to, zda blahobyt člověka závisí v první řadě na něm samotném.²⁹

Také analýza četností odpovědí respondentů u uvedených čtyř otázek potvrdila větší toleranci u mladých lidí z rodin s průměrnou a podprůměrnou životní úrovní vůči lidem odkázaným na sociální pomoc, než jaká se projevila u mládeže z rodin s nadprůměrnou životní úrovní. Nulovou hypotézu H_{010} lze tedy považovat za zamítnutou.

Postoje a hodnotová orientace respondentů

Z odpovědí respondentů³⁰ vyplynulo, že k *faktorům, které ovlivňují jejich postoje vůči starší generaci*, i vůči různým dalším sociálním skupinám, patří nejenom podmínky v rodině, průběh socializace, sociální status a věk, ale i další sociální a psychologické faktory, jako například: osobní zkušenosti a zkušenosti členů rodiny, životní úroveň rodiny, působení a vlivy prostředků masové komunikace a způsoby prezentace příčin a (ne)důležitosti jednotlivých sociálních problémů v médiích.

Data, která jsme měli k dispozici, navíc potvrdila, že i když jsou dnešní mladí lidé (často stereotypně) posuzováni jako generace „počítačových dětí“, která má omezenou slovní zásobu, je slabá v mateřském jazyce a neumí počítat, která

²⁶ Vypočítané $\chi^2 = 26,736$; kritická hodnota χ^2 na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ pro 8 stupňů volnosti je 15,507; P-hodnota 0,001.

²⁷ Vypočítané $\chi^2 = 17,624$; kritická hodnota χ^2 na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ pro 8 stupňů volnosti je 15,507; P-hodnota 0,024.

²⁸ Vypočítané $\chi^2 = 18,418$; kritická hodnota χ^2 na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ pro 8 stupňů volnosti je 15,507; P-hodnota 0,018.

²⁹ Vypočítané $\chi^2 = 29,076$; kritická hodnota χ^2 na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ pro 8 stupňů volnosti je 15,507; P-hodnota 0,000.

³⁰ Mladí lidé tvořící náš vybraný vzorek populace byli vysokoškolští studenti ve věku 20 až 23 let, to znamená už „skutečně“ dospělí lidé, kteří mají za sebou složité období adolescence, a měli by vědět, kam patří, čemu věří, čeho chtějí dosáhnout a čemu se chtějí ve svém životě vyhnout. Jejich identita je opřená o určité hodnoty, morálku a společenské normy, a taky o zkušenosti s jejich dodržováním. Složitý systém společenských hodnot se promítá do jejich života ve formě určitých očekávání ze strany společnosti, ale i jako hodnotové systémy jiných lidí a skupin, se kterými jsou v kontaktu.

nechte a místo přímé komunikace se „skutečnými“ lidmi sedí u počítače a komunikuje se svými virtuálními přáteli, je to zároveň generace, která:

- umí velmi efektivně hledat a zpracovávat informace,
- má přehled o nových komunikačních technologiích a umí je používat,
- pořád připisuje velký význam tradičním hodnotám, jakými jsou zdraví, rodina, láska a přátelství.

T a b u l k a 4

Pořadí hodnot v závislosti na jejich významu pro respondenty

Pořadí	Název hodnoty	Součet bodů	Průměr bodů („známka“)*
1.	zdraví	467	1.16
2. – 3.	rodina	558	1.39
2. – 3.	přátelství	558	1.39
4.	láska	601	1.50
5.	partnerská věrnost	615	1.53
6.	svoboda	629	1.56
7.	upřímnost	657	1.63
8.	vnitřní harmonie	663	1.65
9.	finanční jistota	688	1.71
10.	sebeúcta	695	1.73
11.	čestnost	720	1.79
12.	tolerance	725	1.80
13.	morálka	733	1.82
14.	moudrost	767	1.91
15.	dobré vztahy na pracovišti	780	1.94
16.	odpovědnost	789	1.96
17.	nezávislost	790	1.97
18.	zajímavá práce	804	2.00
19.	solidarita	837	2.08
20.	profesní úspěch	845	2.10
21.	užitečnost pro jiné	873	2.17
22. – 23.	spolupráce	881	2.19
22. – 23.	uznání	881	2.19
24.	pořádek	900	2.24
25.	ochrana životního prostředí	902	2.24
26.	sociální citění	939	2.34
27.	pokrok	980	2.44
28.	politická kultura	1 117	2.78
29.	bohatství	1 176	2.93
30.	víra	1 536	3.82

* 1 – hodně důležité, 2 – důležité, 3 – nevím, 4 – nedůležité, 5 – hodně nedůležité.

Pramen: Vlastní výzkum.

Ačkoliv by se podle údajů v tabulce 4 mohlo zdát, že širší společenské hodnoty, jako například pokrok, politická kultura či ochrana životního prostředí, nejsou pro dnešní mládež až tolik důležité, podrobnější analýza ukázala, že je mladí lidé nepovažují za bezvýznamné, jenom jim přiřkládají menší váhu, než pro ně mají „tradiční“ individuální hodnoty.

Interpretace výsledků skupinových rozhovorů

Cílem tří skupinových rozhovorů,³¹ které jsme použili jako doplňující techniku sběru dat, v období od prosince 2011 do února 2012, bylo zjistit: zda postoje vyjádřené ve skupinových rozhovorech korespondují s tím, co jsme zjistili při sběru dat pomocí dotazníků; zda informace získané při skupinových rozhovorech budou v souladu s výsledky testování hypotéz; čím jsou ovlivněny postoje respondentů vůči starší generaci; zda a jaké zkušenosti mají respondenti s péčí o prarodiče ve vysokém věku.

Analýzou záznamů skupinových rozhovorů jsme získali následující informace: Stávající sociální politika v České republice byla celkově hodnocena kladně, podle respondentů je její rozsah přiměřený našim možnostem i tradicím a je dostatečný. V podstatě nebyla uvedena ani jediná oblast, ve které by stát měl výrazně zvýšit rozsah sociální podpory či pomoci. Naopak, někteří respondenti vyjádřili názor, že by bylo vhodné redukovat rozsah státních sociálních výdajů, aby byla garantována pomoc pouze pro ty, kteří nejsou schopni (například v důsledku svého zdravotního stavu) zajistit si sami prostředky pro život.³² Sociální politika by sice měla být solidární, ale taky efektivní a dobře kontrolovatelná, aby se nedala snadno zneužívat. Hlavně výplaty podpor v nezaměstnanosti by neměly být dostupné pro ty, co se „flákají“ a nechtějí pracovat.

Jednoznačně byla podpořena jednotná sazba daně z příjmu, „bohatí stejně platí vyšší daně“; progresivní zdanění bylo odmítnuto jako nespravedlivé a destimulující. Bylo správné, že se zavedly poplatky ve zdravotnictví, ale jinak je potřeba zajistit, aby zdravotní péče byla dostupná, hlavně pro staré lidi. Bylo by taky užitečné, aby lidé, kteří své zdraví vědomě poškozují, například kuřáci, platili vyšší zdravotní pojištění, případně aby si nějak jinak připláceli na léčení. Pokud je někdo bohatý a chce si zaplatit nadstandardní péči, měl by mu to systém umožnit.

Pro respondenty bylo příznačné, že sociální politiku chápali v jejím nejužším slova smyslu, to znamená jako řešící nouzové sociální situace. Prvořadým principem, který by v ní měl být uplatňován, je spravedlnost. Přitom za spravedlivou

³¹ Skupiny byly tvořeny studenty Fakulty stavební ČVUT; dvě skupiny byly osmičlenné, jedna měla deset členů. Rozhovory byly polostandardizované, každý trval přibližně 90 minut a se souhlasem respondentů jsme je zaznamenávali na *iPad*.

³² Koncepce sociální politiky u nás je podle respondentů někde mezi „americkou“ a „švédskou“ verzí: model, který je uplatňován ve Spojených státech, je podle toho, co o něm mladí lidé slyšeli či četli, považován za velmi tvrdý a málo solidární, u nás by vyhovoval pouze bohatým a životní úroveň lidí s podprůměrnými příjmy by byla při tomto konceptu určitě nižší, než jaká je dnes. Švédský, resp. skandinávský model je spojen s velmi vysokými daněmi, což bylo pro diskutující nepřijatelné. Každopádně se tento koncept opírá o jiné myšlení a mentalitu, a pro obyvatele České republiky by nejspíš nebyl vhodný, protože by jej mnozí zneužívali, takže by velmi brzy zkolaboval.

označili respondenti pomoc těm, kteří za svou složitou situaci nemohou (například lidem s vážnými zdravotními handicapy), a dále těm, kteří, i když se snaží, aby si práci sami zajistili prostředky pro život, mají nízké mzdy, a tak jim stát má pomoci. Být solidární s lidmi, kteří jsou chudí, protože nepracují a „žijí ze sociálních dávek“, to by rozhodně nemělo mít v sociální politice místo. Celkově by prostředky určené pro sociální oblast neměly růst, aby se nezvyšovaly daně a sociální pojištění.

Za základní oblast, která by měla být v maximálně možné míře redukována, byla označena výplata podpor v nezaměstnanosti a sociálních dávek pro dlouhodobě nezaměstnané. Naopak, problém stárnutí populace (se všemi jeho důsledky) nevyvolával u respondentů žádné negativní reakce, je považován za „objektivní skutečnost“, se kterou musí každý počítat, a lidé by si proto v produktivním věku měli na důchod sami šetřit.

K otázce péče o velmi staré prarodiče se vyjádřili dva respondenti, kteří měli s tímto problémem zkušenost z rodiny: oba dva považovali za „normální“, že se rodina o prarodiče postarala, i když to v jednom případě znamenalo platit asistentku, která pomáhala v době, kdy byla rodina v práci.

Výsledky a shrnutí

Náš výzkum sledoval tři hlavní cíle, shrňme tedy naše zjištění ve vazbě k těmto třem cílům:

1. Faktory ovlivňující postoje mladých lidí vůči starší generaci, ale i to, jaký je jejich celkový pohled na sociální problematiku:

a) Mladí lidé:

✓ *chápu sociální politiku, v jejím nejužším vymezení, jako pomáhající řešit krizové situace; z tohoto zúženého pohledu vyplývá jejich přesvědčení, že rozsah sociálních opatření by měl být co nejmenší, v podstatě omezen na pomoc lidem, kteří sami nejsou schopni řešit svou tíživou životní situaci;*

✓ *jsou přesvědčeni, že relativní výdaje na sociální oblast by se neměly zvyšovat – příliš štedrá sociální pomoc či podpora vede k růstu požadavků ze strany jednotlivců, kteří by z různých důvodů rádi žili na úkor ostatních;*

✓ *se domnívají, že sociální politika musí být efektivní, její výdaje nemohou být dlouhodobě vyšší než zdroje, ze kterých čerpá; proto je nezbytné důsledně kontrolovat opodstatněnost a oprávněnost nároků na sociální pomoc;*

✓ *ve svých postojích se opírají o přesvědčení, že společnost tvoří svobodní jednotlivci, jejichž individuální životní úspěchy i nezdary jsou výsledkem především jejich vlastní činnosti, předpokladů i snažení, a že všechna úskalí a životní*

překážky musí každý překonávat především svým aktivním přístupem; pokud má někdo z různých důvodů horší „startovací pozici“, je opět na něm, jak se s tímto stavem vypořádá; není žádný důvod pro to, aby vláda a instituce sociálního státu řešily tuto situaci tím, že od aktivnějších, pracovitějších či bohatších lidí budou požadovat víc peněz (ve formě vyšších daní), které přerozdělí méně snaživým či pasivním jedincům.

b) V postojích mladých lidí se odráží silný *individualismus* a velmi *malá solidarita* s nezaměstnanými. Podpory v nezaměstnanosti by měly být podle jejich mínění vypláceny pouze po omezenou, co nejkratší dobu, a v takové výši, která bude lidi „nutit“ najít si co nejdříve práci. Systém nemůže být nastaven tak, aby lidé po mnoho měsíců mohli bez větších problémů vyžít z podpor a jiných sociálních dávek.

c) Růst počtu lidí v postproduktivním věku a další *projevy a důsledky stárnutí populace nejsou mladými lidmi vnímány jako hrozba a problém* pro budoucí fungování sociálního státu. Zvyšování věku odchodu do důchodu a nutnost tvorby individuálních úspor pro pokrytí životních nákladů ve vyšším věku jsou považovány za nutnou a přijatelnou formu řešení této situace.

2. Podmínky a možnosti dosahování sociálního smíru vzhledem k postojům a hodnotové orientaci mládeže:

a) Postoje a hodnotová orientace současné mládeže vycházejí z *velké důležitosti připisované „tradičním“ hodnotám*, jakými jsou zdraví, rodina, láska a přátelství. Hlavně *rodina*, její klima, ale i životní úroveň a zkušenosti s řešením různých složitých sociálních situací, přitom ovlivňují postoje mladých lidí vůči sociálním problémům mnohem více než jiné faktory. Za významný považujeme i vliv médií a jejich (mnohdy značně zjednodušený způsob) prezentace společenských problémů, které působí na postoje mládeže zejména v otázkách, jejichž širší souvislosti nejsou na první pohled zřejmé. Z analýzy skupinových rozhovorů dále vyplynulo, že úroveň sociální solidarity je u mladých lidí z rodin podnikatelů podstatně nižší než u těch, jejichž rodiče jsou zaměstnanci ve státní či soukromé sféře. Data z dotazníků ale tuto skutečnost nepotvrdila (nicméně ani nevyvrátila).

b) V postojích mladých lidí se projevuje velmi *nízká úroveň sociální solidarity*, vysoký *individualismus* a velký *důraz*, který mládež klade *na iniciativu a zodpovědnost* jednotlivců za svůj život, za úspěchy i neúspěchy a vlastní ekonomickou situaci. Zároveň se ale jako reálné nejeví nebezpečí vyhrocených mezigeneračních konfliktů v důsledku změn struktury sociálních výdajů státu spojených se zvyšováním střední délky života a celkovým stárnutím populace. Zdrojem napětí by naopak mohl být růst výdajů na sociální podpory pro nezaměstnané a dlouhodobě nezaměstnané, což by bylo v přímém rozporu s individualizovanými

hodnotami a přesvědčením mladých lidí o zodpovědném a iniciativním řešení ekonomických potíží jednotlivců, bez pasivního čekání na státní sociální pomoc.

3. Aspekty mezigenerační sociální solidarity ve vazbě na regionální a sociální rozvoj České republiky:

Výsledky našeho výzkumu podpořily platnost východiskové hypotézy: *Postoje mladých lidí vůči starší generaci jsou podmíněny dvěma faktory: malou mezigenerační solidaritou a nízkou podporou univerzálního sociálního státu.* Navzdory nízké sociální a v tom i mezigenerační solidaritě jsme ale u respondentů neznamenali žádnou výraznější netoleranci či negativní postoje vůči starším lidem. Zjistili jsme však, že zdrojem konfliktů, který může narušit možnosti dosahování sociálního smíru, je potřeba rostoucích sociálních výdajů pro nezaměstnané ve formě podpor, a sociální pomoci pro dlouhodobě nezaměstnané. Nikoliv tedy přerozdělování peněz sociálního systému v důsledku stárnutí populace.

Sociální smír pak je (a bude) nejvíce ohrožen nikoliv v regionech s nejvyšším podílem obyvatel v postproduktivním věku, ale tam, kde je nejvyšší míra nezaměstnanosti a z toho plynoucí potřeba vynakládat relativně nejvíc prostředků na výplatu podpor v nezaměstnanosti a sociální pomoci pro dlouhodobě nezaměstnané.

Zároveň se jako potenciálně ohrožené narušením sociálního smíru jeví ty oblasti a regiony, kde je obyvatelstvo s nejnižším průměrným vzděláním, protože z nízkého vzdělání vyplývá zpravidla horší zaměstnatelnost, a tím pádem i vyšší míra nezaměstnanosti, než je tam, kde žije kvalifikovanější pracovní síla.

Zmíněné skutečnosti pak doplňují jiné, zde blíže nezkoumané, zdroje konfliktů s jednotlivci a skupinami žijícími v sociálně vyloučených oblastech.

Závěr

Náš výzkum přinesl aktuální informace o tom, jak mladí lidé – vysokoškoláci nahlízejí na sociální politiku, jaká je úroveň jejich sociální solidarity, a zda jejich postoje mohou být potenciálním zdrojem nebezpečí pro zachování sociálního smíru. Zjistili jsme, že velmi zúžený pohled vzdělané mládeže na funkce sociální politiky předurčuje její hodnocení významu solidarity a chápání spravedlnosti při realizaci sociálních opatření.³³

³³ Jak uvádějí Krebs a kol. (2007, s. 28), „spravedlnost je obvykle stavěna proti křivdě a bezpráví“. Z našeho výzkumu ale vyplynulo, že mladí lidé odmítají solidaritu, která je „nespravedlivá“, to znamená takovou, která pasivním (chudým) přerozděluje peníze od aktivních (bohatších). Solidaritu si musí každý „zasloužit“, mládež je solidární pouze s těmi, co si sami nemohou pomoci. Toto je velmi významná skutečnost, protože předurčuje, s jakou odezvou se může setkat to které opatření u veřejnosti, a jak tedy bude ovlivňovat sociální konflikty či sociální smír.

Dnešní mladá generace vyrostla po roce 1989 a nepamatuje si tedy kolektivistickou a rovnostářskou socialistickou společnost. I rodiče těchto mladých lidí, dnešní čtyřicátníci a padesátníci, už prožili většinu svých dospělých životů v „kapitalismu“.³⁴ Tito lidé nejspíš nespolehají na to, že se o ně stát vždy, když budou v nouzi, stoprocentně postará. A zcela určitě na to nespolehají jejich děti, čili mladí lidé ve věku do třiceti let, jak to vyplynulo i z našeho výzkumu. *Proč je to důležité?*

Jako jeden z možných zdrojů sociálního napětí bývá uváděna změna struktury sociálních výdajů, konkrétně přesun peněz od rodin s dětmi k seniorům. Podle našeho názoru, a taky na základě výsledků naší analýzy, jejíž vybrané části jsme v tomto článku prezentovali, je uvedený problém spíše jenom teoretický, a váha jeho možných reálných důsledků na sociální smír je minimální. Ti, kdo s pomocí od státu nejvíce počítají, a taky jsou na ní nejvíce závislí, jsou dnešní lidé v postproduktivním věku, ti ale určitě vůči uvedeným změnám struktury sociálních výdajů nic namítat nebudou. V této souvislosti považujeme za důležité tyto závěry:

Při tvorbě a posuzování nové koncepce sociální politiky je potřeba počítat s tím, že mladí lidé:

- chápou sociální politiku v jejím nejuzším vymezení, jako pomáhající v nouzových situacích;
- považují za správné a spravedlivé poskytovat pomoc lidem, kteří si sami pomoci nemohou, ale odmítají široce chápanou sociální solidaritu ve prospěch těch, co spolehají na státní pomoc, i když by si mohli pomoci sami – to vnímají jako rozpor s principem spravedlnosti v sociální politice;
- i když preferují efektivnost sociální politiky a jsou solidární jenom s těmi, co si to „zaslouží“, nezaznamenali jsme u nich vůbec žádné projevy negativních postojů vůči lidem ve vysokém věku; ke stáří přistupují jako k objektivní skutečnosti, která se – dříve či později – bude týkat všech;
- projevili málo tolerantní až negativní postoje vůči „pasivním jedincům“, hlavně vůči dlouhodobě nezaměstnaným, kteří si podle jejich mínění solidaritu „nezaslouží“, protože se málo snaží řešit svou situaci.

Není jisté reálné předpokládat, že v názorech na parametry sociálních výdajů může nastat dokonalý konsensus. Vždy budou existovat určité rozpory mezi představami různých skupin obyvatelstva o tom, jak by sociální politika měla vypadat. Ale navzdory různým pesimistickým „vizím“ budoucnosti bude užitečné nezapomenout na to, že společnost je živý dynamický systém, ve kterém problémy nejsou pouze zdrojem konfliktů, ale jsou to taky impulzy k hledání řešení, která nás mohou posunout vpřed.

³⁴ Z toho, kromě jiného, vyplývá, že nedostávali plošné přídavky na děti (anebo je dostávali pouze krátkou dobu), jsou zvyklí na poplatky ve zdravotnictví a na doplatky za léky, platili pro své děti za učebnice na středních (a za některé i na základních) školách apod.

Literatura

- BOBBIO, N. (2003): *Pravice a levice: důvod a rozdělení politické scény*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-7325-012-8.
- BROEK, J. ten – WILSON, R. B. (1954): *Public Assistance and Social Insurance – A Normative Evaluation*. Podle: GOODIN, R. E. and MITCHELL, D. (eds) (2000): *The Foundations of the Welfare State*. Volume I. 1. vydání. Cheltenham – Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing. ISBN 1 85898 796 2.
- BURCIN, B. – KUČERA, T. (2010): *Prognóza populačního vývoje České republiky na období 2008 – 2070*. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Prognóza_2010.pdf>. Cit. 31. 8. 2012.
- DUBEN, R. (1994): *Stát blahobytu*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. ISBN 80-7079-016-4.
- ESPING-ANDERSEN, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. 1. vydání. Cambridge: Polity Press. ISBN 0-7456-0796-9.
- ELLISON, N. (2006): *The Transformation of Welfare States*. London – New York: Routledge. ISBN 0-415-14251-2.
- EU (2007): *Změny smlouvy o Evropské unii a smlouvy o Evropském společenství*. Úřední věstník Evropské unie, 17. 12. 2007. Dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0010:0041:CS:PDF>>.
- FIALA, T. – LANGHAMROVÁ, J. (2010): *Ekonomické důsledky stárnutí populace České republiky*. Dostupné z: <http://kdem.vse.cz/resources/relik10/PDFucastnici/Fiala_Langhamrova.pdf>. Cit. 30. 8. 2012.
- GALLIE, D. (ed.) (2004): *Resisting Marginalization. (Unemployment Experience and Social Policy in the European Union)*. 1. vydání. Oxford: Oxford University Press. ISBN 0-19-927184-4.
- GIDDENS, A. (2004): *Třetí cesta a její kritici*. 1. vydání. Praha: Mladá Fronta. ISBN 80-204-1208-5.
- GOODIN, R. E. (1990): *Stabilizing Expectations: The Role of Earnings – Related Benefits in Social Welfare Policy*. Podle: GOODIN, R. E. and MITCHELL, D. (eds) (2000): *The Foundations of the Welfare State*. Volume I. 1. vydání. Cheltenham – Northampton, MA: Edward Elgar Publishing. ISBN 1 85898 796 2.
- HAYEK, F. A. von (1991): *Právo, zákonodárství a svoboda (Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie)*. Svazek 2. *Fata morgána sociální spravedlnosti*. 1. vydání. Praha: Academia. ISBN 80-200-0309-6.
- HENDL, J. (2004): *Přehled statistických metod zpracování dat (Analýza a metaanalýza)*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7178-820-1.
- HINDLS, R. – HRONOVÁ, S. – SEGER, J. – FISCHER, J. (2007): *Statistika pro ekonomy*. 8. vydání. Praha: Professional Publishing. ISBN 978-80-86946-43-6.
- HRBKOVÁ, J. (2007): *Změny v postojích a hodnotové orientaci mládeže*. In: PETRUCIOVÁ, J. a FEBER, J. (eds): *Člověk – dějiny – hodnoty III*. [Sborník materiálů z mezinárodní vědecké konference.] Ostrava: Katedra společenských věd Pedagogické fakulty OU a Katedra společenských věd VŠB – TUO, s. 418 – 422. ISBN 80-7368-273-7.
- HRBKOVÁ, J. (2012): *Solidarita a spravedlnost v sociální politice*. In: HRBKOVÁ, J. (ed.): *Solidarita a spravedlnost v sociálním rozvoji*. [Sborník textů z doktorandské konference.] Praha: České vysoké učení technické, Fakulta stavební. ISBN 978-80-01-05079-8.
- KAUTTO, M. – HEIKILLÄ, M. – HVINDEN, B. – MARKLUND, S. – PLOUG, N. (eds) (1999): *Nordic Social Policy. Changing Welfare States*. London – New York: Routledge. ISBN 0-415-20876-9.
- KOTÝNKOVÁ, M. (2006): *Trh práce na přelomu tisíciletí*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. ISBN 80-245-1149-5
- KREBS, V. a kol. (2007): *Sociální politika*. 4. vydání. Praha: ASPI. ISBN 978-80-7357-276-1.
- MOSCOVICI, S. – MARKOVÁ, I. (2007): *Making of Modern Social Psychology (The Hidden Story of How an International Social Science was Created)*. 1. vydání. Cambridge: Polity Press. ISBN 978-0-7456-2966-7.

-
- MPSV ČR (2012): V Česku žije nejméně lidí ohrožených chudobou. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/12637>>. Cit. 1. 9. 2012.
- MUNKOVÁ, G. a kol. (2004): Sociální politika v evropských zemích. 1. vydání. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0780-8.
- MUSIL, L. (ed.) (1996): Vývoj sociálního státu v Evropě. 1. vydání. Brno: Doplněk. ISBN 80-85765-62-4.
- NAKONEČNÝ, M. (2009): Sociální psychologie. 2. vydání. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1679-9.
- PICK, M. (2009): Stát blahobytu, nebo kapitalismus? My a svět v éře neoliberalismu 1989 – 2009. 1. české vydání. Všeň: Grimmus. ISBN 978-80-902831-4-5.
- POTŮČEK, M. (1995): Sociální politika. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-01-X.
- RAJČÁKOVÁ, E. (ed.) (2005): Regionálny rozvoj a regionálna politika. 1. vydání. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 80-223-2038-2.
- REICHEL, J. (2009): Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3006-6.
- TOMEŠ, I. (2001): Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost. 2. vydání. Praha: Socioklub. ISBN 80-86484-00-9.
- VEČEŘA, M. (2001): Sociální stát. Východiska a přístupy. 2. upravené vydání. Praha: SLON. ISBN 80-85850-16-8.
- Vývoj hlavních ekonomických a sociálních ukazatelů ČR. VÚPSV. Dostupné z: <http://www.vupsv.cz/index.php?p=economic_social_indicators&site=default>. Cit. 1. 9. 2012.
- WEATHERALL, A. – WATSON, B. M. – GALLOIS, C. (eds) (2007): Language, Discourse & Social Psychology. 1. vydání. Basingstoke, Velká Británie – New York, USA: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-4039-9595-7.